

A csehszlovák pártállam létrejötte a történelemtankönyvek lapjain

VARGA KRISZTINA

The establishment of the Czechoslovak one-party state on the pages of history textbooks

Abstract

On February 25, there will be the 75th anniversary of the “glorious people” taking power in Czechoslovakia, which actually meant the takeover of the Communists and the Communist Party in February 1948. The victory of the Communists was preceded by three years of political fighting and the subduing of the Democratic Party, which was considered an enemy. First, the study briefly summarizes this sequence of events. Then, it focuses on how certain Czechoslovakian historical events were recorded in history textbooks between 1945 and 1948. In my paper, I examine textbooks from the socialist and post-regime eras.

Keywords: Czechoslovak Republic; communist takeover; the establishment of a one-party state; research of history textbooks; ideology in the history textbooks

Kulcsszavak: Csehszlovák Köztársaság; kommunista hatalomátvétel; pártállam megalapítása; történelemtankönyv-kutatás; ideológia a történelemtankönyvekben

Subject-Affiliation in New CEEOL: Social Sciences – Education – History of Education

DOI: 10.36007/eruedu.2022.2.031-049

1. Csehszlovákia Kommunista Pártjának (CSKP) útja a hatalom megragadásához

1.1. Az 1945–1948 közötti átmeneti időszak

A második világháborút követően Kelet-Közép-Európa országai, köztük a felújult Csehszlovák Köztársaság is a Szovjetunió érdekszférájába került. Csehszlovákián kívül ide tartoztak azok az országok, amelyek biztonsági szempontból és stratégiai okokból jelentőséggel bírtak Sztálin számára: Lengyelország, Magyarország, Románia, Bulgária, Kelet-Németország (NDK), valamint Albánia és Jugoszlávia. Ezen országokat közös megnevezéssel ún. népi demokráciákként is szokták emlegetni. A fentebb említett országokban az 1945 és 1948 közötti időszakban koalíciós, illetve álkoalíciós kormányok jöttek létre, ami azt jelentette, hogy formálisan még működött a többpártrendszer, de a kommunisták befolyása volt a legerősebb, akik fokozatosan átvették a hatalmat az egyes országokban, s egypárti, központi irányítású diktatórikus rendszert alakítottak ki (Németh 2005, 402).

A második világháborút követően Csehszlovákia politikai helyzete is megváltozott. Edvard Beneš az 1938. októberi lemondását követő emigrációból a felújított állam elismert vezetőjeként tért haza, melyben közrejátszott, hogy elismerte a Szovjetunió és a kommunisták jelentőségét. Beneš elnök és a polgári irányzatú cseh pártok politikusai az új Csehszlovákiát a München előtti határokkal, centralizált politikai rendszerrel, demokratikus parlamenttel képzelték el, azonban ez a megváltozott helyzetben nem volt teljesen kivitelezhető. A határok az első köztársasághoz viszonyítva csak a cseh országrészekben és Szlovákiában álltak helyre, Kárpátalját már a Szovjetunióhoz csatolták. A politikai pártok területén is számos változás történt: több korábbi pártot betiltottak (pl. Agrárpárt, Hlinka Szlovák Néppártja...), ami által a pártok spektruma beszűkült. Új elemként megjelent a Nemzeti Front, amely az összes politikai pártot tömörítette, s új pártot is csak az engedélyével lehetett létrehozni. A Nemzeti Front egymástól eltérő, ellentétes pártokat fogott össze, s akadályozta az ellenzék kialakulását, ezáltal demokratikus szempontból nem számított szabályosnak (Pernes 2018, 203; Kováč 2011, 267–268).

A kormány 1945. április 5-én Kassán meghirdette a hivatalos kormányprogramját, amely összesen 16 pontból állt, s a háború utáni újjászervezést és a követendő politikát irányozta elő. Az új csehszlovák államot a cseh és szlovák nép egyenjogú nemzetállamként határozta meg, s elismerte a Szlovák Nemzeti Tanácsot az államhatalom (törvényhozó, kormányzó és végrehajtó hatalom) hordozójának Szlovákia területén (VI. pont). A külpolitika területén (IV. pont) a szláv orientáció vált meghatározóvá és a Szovjetunióval mint szövetséggel való együttműködés. A kormányprogram VIII. pontja foglalkozott a német és magyar kisebbséggel, s a kollektív bűnösség elve alapján megfosztotta őket a csehszlovák állampolgárságuktól. Ezt követően foglalkozott az új földreformmal – a csehszlovák földet kiragadja a németek és magyarok kezéből, s azt a csehszlovákoknak adja –, valamint a gazdaság újjáépítésével és az államosítással is (Szarka 2005, 37–51).

A háború utáni első parlamenti választásokra 1946. május 26-án került sor. Szlovákiában két párt versengett a választókért: Szlovákia Kommunista Pártja és a Demokrata Párt. Bár „az utolsó szabad választásokként” is említik, ez azonban több szempontból nem volt igaz, mivel a választásokból a német és a magyar kisebbség ki volt rekesztve, valamint azok a személyek, akiket a népbíróság elítélt, illetve eljárás folyt ellenük. Választójoggal csak a cseh, szlovák, illetve más szláv nemzetiségű állampolgárok rendelkeztek. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés választási törvénye alapján a választások kötelező jellegűek voltak, kivéve azon személyeknek, akik már betöltötték a 70. életévüket vagy valamilyen betegség miatt nem tudtak az urnához járulni, másképp egy hónapnyi börtönbüntetés vagy 10 000 korona pénzbeli büntetés terhe volt kiróható a választásoktól távolmaradókra. Összesen 28 választási körzet volt meghatározva Csehszlovákia területén, ebből 9 Szlovákiában. A választás eredménye meglepetést hozott a kommunisták számára; míg a cseh országrészekben a kommunisták nyerték a választásokat a szavazatok 40%-ának a megszerzésével, addig Szlovákiában a Demokrata Párt nyerte a választásokat a szavazatok 62%-val, míg a kommunisták csak 30%-ot szereztek (Hlavová 1998, 83; Chytilík – Šedo – Lebeda – Čaloud 2009, 286).

A Demokrata Párt visszaszorítására 1947 tavaszán indítottak támadást a kommunisták, melyhez elsőként Jozef Tiso perét használták fel¹, emellett kihasználták azt is, hogy az Állambiztonsági Hivatalban a döntő fontosságú pozíciók nagy része a kezükben volt. Ezáltal fokozták a nyomást a Demokrata Párton: 1947 őszére számos hamisított dokumentum, tanúvallomás, kikényszerített beismerés alapján készítettek elő egy „államellenes összeesküvést”, mellyel a demokratákat vádolták meg. Azonban a jelentésükben egyetlen fontosabb személy neve sem szerepelt, így nem érték el vele a kívánt hatást. Ezért az Állambiztonsági Hivatal ezúttal már úgy intézte az álleleplezéseket, hogy azok a Demokrata Párt vezetőségét is érintsék (Ján Ursinyt, Ján Kempnyt és Miloš Bugárt). A kommunisták tisztában voltak azzal is, hogy az „államellenes összeesküvések” kreálása nem lesz elegendő, ezért kihasználták a gazdasági és szociális problémákat is, ezáltal sikerült megnyerniük maguknak a szlovák munkásokat és földműveseket (Kováč 2011, 276).

A Demokrata Pártra nehezedő nyomás 1947 őszén érte el a tetőpontját. Ekkor következett be a Megbízottak Testületének² átalakítása is. Az újjáalakult Megbízottak Testületében a Demokrata Párt 6 taggal képviselte magát (előtte 9), az elnök továbbra is kommunista maradt, valamint további 4 megbízott képviselte a kommunista pártot, a két kisebb párt (Szabadságpárt, Munkapárt) egy-egy hivatalt kapott, a belügyi és igazságügyi megbízotti hivatal élére pedig pártonkívüli megbízottak kerültek. Ezáltal a Demokrata Párt elvesztette azt a többségét, amelyet az 1946. májusi választásokon szerzett. E fordulatot nevezi a szakirodalom a kommunista hatalomátvétel főpróbájának – hasonló módszerrel vették át a hatalmat a kommunisták 1948 februárja végén Prágában (Kováč 2011, 277–279).

1.2. A kommunista hatalomátvétel lépései és a hatalomátvétel legalizálása

A kommunisták már 1947 őszével elkezdtek készülni az 1948. évi választásokra, amelytől azt remélték, hogy megszerezhetik a maguk számára a hatalmat. Ezért igyekeztek a nemzet többségét megnyerni, amit a populista jelszavaikkal sikerült is elérniük. Azonban arra is készültek, hogyha a választásokon mégsem érnék el a kívánt sikert, úgy akár erőszakkal is átvehessék a hatalmat, ezért nekikezdték a számukra nemkívánatos személyek eltávolításához (pl. a hadseregből, a Nemzetbiztonsági Testületből). Emellett a kormányon belül állandó konfliktusokat idéztek elő, meghatározók voltak a belügyminiszter, Václav Nosek túlkapásai is a nemzetbiztonsági apparátusban, aki 1948 elején leváltotta a prágai rendőrség nyolc nem kommunista tisztjét, melynek hatására a három jobboldali párt miniszterei megegyeztek, hogy lemondanak (Pernes 2018, 213–214; Kováč 2011, 279).

1 A Demokrata Párt és a katolikusok között megkötött áprilisi egyezményben megállapodtak arról is, hogy a demokraták kiállnak a Tiso elleni per korrekt lefolyása mellett, s főleg azért, hogy Tisót ne ítéljék halálra. Így a kommunisták mindent megtettek, hogy Tisót elítéljék, s ezáltal szakadást idézzenek elő a katolikusok és a demokraták között. „A per a politikai küzdelem arénájává változott.” Végül 1947. április 15-én Tisót halálra ítélte a Nemzeti Bíróság, és három nappal később végre is hajtották az ítéletet. Bár a katolikusoknál megjelent az elégedetlenség, ami meggyengítette a Demokrata Pártot, de a kommunisták által remélt szakadás nem következett be (Kováč 2011, 275).

2 Szlovákia területén két nemzeti szerv működött: a Szlovák Nemzeti Tanács és a Megbízottak Testülete, amely a szlovák kormány szerepét töltötte be.

Ezt a helyzetet használták ki a kommunisták a demokrácia elleni végső támadásra, amikor február 20-án (pénteken) a Nemzetiszocialista Párt, a Néppárt és a szlovákiai Demokrata Párt miniszterei benyújtották a lemondásukat. E három párt azzal számolt, hogy ezt a lépést a szociáldemokraták is megteszik, azonban ők bent maradtak a kormányban. Így a kormány 26 tagjából 12 miniszter mondott le, ezáltal nem kerültek többségbe a lemondott miniszterek. A demokrata pártok e lépése ugyan meglepte a CSKP-t, de az egyből igyekezett is kihasználni az alkalmat. Václav Nosek kommunista belügyminiszter az ország egész területén a rendőri egységeknél általános készültséget hirdetett, a lemondott minisztereket pedig állandó rendőri megfigyelés alá helyezték, és megkezdődött a nem kommunista pártok vezetőinek a letartóztatása (Pernes 2018, 214).

Másnap, február 21-én a kommunisták nagygyűlést hívtak össze a prágai Óvárosi térre, ahol Klement Gottwald tartott beszédet 40 000 ember előtt. Gottwald a beszédében azzal vádolta a polgári pártokat, hogy reakciós fordulatot és újabb válságot akarnak elérni: „...a reakció lehetetlenné akarja tenni a mostani kormány építő-programjának megvalósítását, mindenekelőtt a népi demokratikus alkotmány létrehozását, a nemzeti társadalombiztosítást, az új földreformot. [...] A reakció szembe akarja állítani országunkat szláv szövetségeseivel, főképp a leghatalmasabbal közülük, a Szovjetunióval, s egyáltalában nem törődik azzal, hogy az ilyen külpolitika egy új Münchennek, Csehszlovákia új és szörnyű nemzeti katasztrófájának kezdetét jelentené.” Emellett arra szólította fel a hallgatóságát, hogy az egész országban szervezzék meg a Nemzeti Front akcióbizottságait, amelyek által mindenkit eltávolíthatnak a közéletből, akik a kommunisták útjában álltak (Bencsik 2016, 245–246).

Február 22-én az üzemi tanácsok kongresszusa is kijelentette, hogy támogatja a kommunisták törekvéseit, valamint a további államosításokat kérték. Február 23-án Prágában megalakult a Nemzeti Front Központi Akcióbizottsága mint önjelölt forradalmi szerv. Ugyanezen a napon Pozsonyban ülésezett a Demokrata Párt végrehajtó bizottsága, ahol Jozef Lettrich kijelentette, hogy a demokraták nem hagyják magukat kitenni a Megbízottak Testületéből, valamint arra szólította fel a jelenlévőket, hogy ne lépjenek be az akcióbizottságokba (Letz 2021, 53). Másnap, február 24-én – 12 és 13 óra között – egyórás általános sztrájkra került sor, a nyilvánosság támogatásával. Ezáltal a kommunistáknak sikerült a hatalmuk alá vonniuk az utcát és számos nagyvállalatot.

Végül Beneš elnök is engedett a nyomásnak, és február 25-én elfogadta a miniszterek lemondását és Klement Gottwald tervét az új kormány alakítására. E lépése azonban ellentétes volt a demokratikus gyakorlattal. Az új kormányt a kommunisták és a velük együttműködni hajlandó miniszterek alkották: összesen 24 tagja volt, melyek közül 11 kommunista, 9 kommunistabarát volt, 2 a szakszervezeteket képviselte és 2 párton kívüli volt. Az új kommunista kormány egyből korlátozta az emberek szabad mozgását, valamint cenzúrát vezetett be a sajtóra és a rádióra, s elkezdte a számára kellemetlen személyek közfunkcióból való eltávolítását (Pernes 2018, 217).

A hatalom megszerzését követően a kommunisták fő célja az volt, hogy totálissá és ellenőrizhetetlenné tegyék az uralmukat, s mindezt látszatra törvényesen hajtsák

végre. Ehhez segítségül felhasználták a „megújult” Nemzeti Frontot, amely immáron nemcsak a pártok szervezete volt, hanem a szakszervezetek és a különböző társadalmi szervezetek is beletartoztak, sőt presztízs volt a tagjának lenni.

A kommunisták előtt két feladat állt: az új alkotmány elfogadása, valamint a májusra tervezett választások megtartása. Az új, szovjet típusú alkotmány elfogadására 1948. május 9-én került sor. A május 9-e szimbolikus dátum volt, ugyanis három évvel ezelőtt ezen a napon szabadult fel Prága a Vörös Hadseregnek köszönhetően. A bevezető nyilatkozat (preambulum) szerint az csehszlovák állam népi demokratikus állam kell, hogy legyen, amely biztosítja az utat a szocializmushoz (Letz 2021, 106).

Az alkotmány első cikkelye kimondta, hogy „A csehszlovák állam népi demokratikus köztársaság” és „Az államban minden hatalom a néptől ered, és a népé”. A második cikkely szerint: „A Csehszlovák Köztársaság az egyenlő jogokat élvező két szláv nemzet, a csehek és a szlovákok egységes állama.”³ Továbbá az alkotmány biztosította az állampolgárok számára a törvény előtti egyenlőséget, valamint az ingyenes alapfokú iskolát, a munkához és a munka utáni pihenéshez való jogot. Formálisan szerepelt az alkotmányban a lelkiismeret-, szólás- sajtó-, gyülekezési és egyesülési szabadság, azonban ezek csak papíron voltak érvényben.

A parlamenti választásokra 1948. május 30-án került sor. A választásokon bevezették az ún. fehér lapot (biele volebné listky), amivel azok élhettek, akik nem értettek egyet az egységes jelöltlistával. A német és magyar kisebbség az 1946-os választásokhoz hasonlóan most sem járulhatott az urnához, kivéve azon személyeket, akik reszlovakizáltak. Országos viszonylatban a Nemzeti Front egységes listáját a szavazók 89,2%-a szavazta meg, fehér lappal az összlakosság 10,72%-a élt. Szlovákiában ez az arány 84,9% volt, míg a szavazók 14%-a élt a fehér lap lehetőségével. A maradék 1,1%-ot az érvénytelen szavazatok tették ki (Barnovský 1998, 176–178). Az új parlament 1948. június 14-én Klement Gottwaldot választotta meg köztársasági elnöknek, az új kormányfő Antonín Zápotocký lett.

Az 1948. májusi választás volt az első választás, melyen csak az egységes Nemzeti Front jelöltjeit lehetett megszavazni, s e rendszer szerint zajlottak a következő választások (1954, 1960, 1964, 1971, 1976, 1981, 1986) egészen az 1989-es rendszerváltásig, illetve az 1990 júniusában megtartott első szabad, többpárti választásokig.

2. A kommunisták hatalomra jutása Csehszlovákiában – a témakör megjelenése a történelemtankönyvekben

Az alábbiakban összegzem azon kutatásom, melyben azt vizsgáltam, hogy hogyan jelennek meg a fentebb összefoglalt események a történelemtankönyvekben, elsősorban tartalmi szempontból. Így figyelmet szenteltem annak, hogy az alábbi fogalmak, események említésre kerültek-e a vizsgált történelemtankönyvekben:

³ A Csehszlovák Köztársaság alkotmánya (1949). Budapest: Szikra, 9.

- a kassai kormányprogram,
- az 1946-os választások eredményei,
- a Demokrata Párt ellen intézett támadás,
- 1948. február 20–25. közötti napok eseményei.

A vizsgálatban a rendszerváltás előtti időszakból származó tankönyvek közül három került elemzésre a témakör szempontjából, míg a rendszerváltás utáni és a napjainkban használatos tankönyvek közül négyre esett a választásom. Csak a Csehszlovák Köztársaságban, illetve Szlovákiában megjelent történelemtankönyveket vontam be a vizsgálatba, jelen munkában a magyarországi tankönyvekre nem térek ki. A rendszerváltás utáni tankönyvekben nagyobb figyelmet fordítottam a tankönyv didaktikai apparátusára is.⁴

A tankönyvkutatás és a tankönyvbéli szöveg elemzése során figyelembe kell venni, hogy a vizsgált szövegekben „hosszú történelmi korszakok során, különböző ideológiai, művelődési stratégiák nyomán kikristályosodott sztereotípiák” fordulnak/fordulhatnak elő. Így a tankönyv szövegében utalásokat találunk/találhatunk a szerző személyes álláspontjára, illetve viszonyulására az adott korszakkal kapcsolatosan. Emellett a korszak művelődési viszonyaira, a történelmi gondolkodás módjára, a pedagógiai nevelésre és célkitűzésre is találhatunk példákat (Gözsy – Dévényi 2014, 146).

Gerd Stein szerint a tankönyvnek három dimenziója van:

- 1) tartalmi dimenzió (a tankönyv mint információhordozó) – „Informaticum”;
- 2) pedagógiai dimenzió (a tankönyv mint didaktikai elemeknek megfelelő működő eszköz) – „Pedagogicum”;
- 3) politikai dimenzió (a tankönyv mint politikai feltételek és viszonyok között lévő eszköz) – „Politicum” (F. Dárdai Ágnes 1996, 49).

Az, hogy ezek közül mikor melyik a meghatározó, változó volt az egyes történelmi korszakokban. Azonban lényeges kérdés, hogy mi az, amit informatív értékkel tartalmaz egy tankönyv, mi az, amit pedagógiai hozzáadott értékkel tartalmaz és mi az, amiben befolyásolni akarna – ez időtől és helytől függően változik, de mindig jelen van és tetten érhető a tankönyvekben. A rendszerváltás előtti tankönyvekben nagyobb hangsúly volt a politikumon – a csehszlovák nemzetállam eszméje, a Szovjetunióhoz való kötődés, a tankönyvek marxista-leninista szemléletmódja stb. A rendszerváltás utáni, és főképp napjaink tankönyveiben – a korszerű történelemoktatáshoz híven – előtérbe került a pedagógikum is, vagyis a tankönyvek már kidolgozottabb didaktikai apparátussal (forrásokkal, kérdésekkel, feladatokkal) jelennek meg, mint a 20. század második felében.

A téma kapcsán az alábbi kutatási kérdések és hipotézisek fogalmazódtak meg bennem:

K1: Hogyan jelenik meg a kommunisták hatalomra jutásának és a csehszlovák állam szovjetizálásának témaköre a pártállami és rendszerváltás utáni történelemtankönyvekben?

⁴ A történelemtankönyvek általában a következő fő részekből állnak: leíró vagy szerzői szöveg, források, didaktikai apparátus és történelmi munkamódszerek. A didaktikai apparátus részei: kép (mint illusztráció és mint forrás), minilexikon vagy minieletraaj, kérdések és feladatok, gyakorlatok (részletesebben lásd: Vajda 2018, 113–122).

H1: A kommunista fordulathoz időben közeli és az ún. sztálinizmus időszakában (1950-es évek és '60-as évek eleje) kiadott történelemtankönyvekben erőteljesebb lesz a marxista-leninista ideológia.

H2: A rendszerváltás éveivel közeledve (a Szovjetunió nyomásának és ráhatásának csökkenésével) ez az ideológia kevésbé lesz erőteljes.

K2: A korszerű történelemoktatáshoz (forrásalapú és képességfejlesztő történelemtanítás) híven a tanulók milyen forrásokkal találkozhatnak a rendszerváltás utáni tankönyvekben?

H3: Valószínűsíthető, hogy több szöveges forrás található, mint képi – a kép inkább mint illusztráció szerepel a történelemtankönyvekben.

2.1. A témakör megjelenése a rendszerváltás előtti tankönyvekben

A vizsgált tankönyveket megjelenésük sorrendjében vettem a kezembe, így elsőként az 1958-ban megjelent Történelem – tanulmányi szöveg a csehszlovákiai, általános műveltséget nyújtó magyar tannyelvű iskolák 8. évfolyama számára című tankönyvet tekintettem át. E tankönyv az újkor és legújabb kor történetét (19. és 20. század) foglalja magába, 8 nagy témakörre osztva. Ebből számomra a VIII. téma – A csehszlovák népi demokratikus köztársaság építése és a szocializmushoz vezető út volt az érdekes. A témakört feldolgozó két tankönyvi fejezet csak leíró (szerzői) szövegből áll, sem képeket, sem forrásokat, sem kérdéseket/feladatokat nem tartalmaz, s 7 oldalt tesz ki a tankönyv teljes terjedelméből (203 oldal).

A témakör első fejezetében a tanulók először a népi demokrácia alapjairól és a kassai kormányprogramról szerezhetnek információkat, ezt követően részletezte a kormányprogram megvalósulását. Az 1946. évi választásokról rövid említést tett, valamint utalt arra a pártideológia alapján, hogy a CSKP már ekkor „megnyerte a dolgozók teljes bizalmát”. A témakör második fejezete foglalkozott „A győzedelmes februárral és a szocializmushoz vezető úttal”, s négy bekezdésben foglalta össze a február 20–25. közötti eseményeket, amelyet a nép győzelmének tulajdonított. „A februári győzelem megerősítette, hogy a CSKP és a munkásosztály helyes politikát folytatott. 1945-től három éven keresztül bebizonyította, hogy jobban tud gazdálkodni és uralkodni, mint a burzsoázia. Ezzel szemben a burzsoázia nemcsak tehetlenségét bizonyította be, hanem azt is, hogy népellenes tervei vannak.” (Sosik – Stračár – Kopáč – Kropilák – Teichová 1958, 188).

A korabeli kommunista ideológia a mondatok nagy részében (kb. 80%-a) tetten érhető mint a burzsoázia, a reakció és a nyugati imperialisták, a kapitalizmus fogalmának a használata, természetesen negatív értelemben. Néhány példa a fenti idézeten kívül: „A burzsoázia végső célja az volt, hogy elszakítsák Csehszlovákiát a Szovjetuniótól mint szövetségésétől, alárendeljék a nyugati imperialistáknak, és megerősítsék a kapitalizmust.” [...] „A burzsoázia képviselői (a nemzetiszocialisták, a néppárti és a szlovák demokrata párt képviselői) akadályozták a kormányprogram megvalósítását. Ellene voltak a földreformról szóló kormányjavaslatoknak, védelmezték a nagybirtokot. Húzták, halogatták az új alkotmányról szóló tárgyalásokat.” (Sosik – Stračár – Kopáč – Kropilák – Teichová 1958, 185–186).

A következő történelemtankönyv, amit hasonló szempontok alapján vizsgálat alá vettem, az 1964-es kiadású 9. évfolyam számára készült tankönyv, mely az 1917.

októberi szocialista forradalomtól egészen a tankönyv megjelenésig (1963) tárgyalja az eseményeket, összesen 7 nagy témakörre bontva. Csehszlovákia második világháború utáni történetét az 5. téma (A szocialista forradalom új győzelme) tartalmazza. Az előző, 1958. évi tankönyvhöz képest jóval bővebben, 4 fejezetben, összesen 16 oldalon foglalkozik a témakörrel. (A tankönyv teljes terjedelme 236 oldal.) Ezekben a fejezetekben a leíró szövegen kívül már képeket (fekete-fehér illusztrációkat) is találunk, valamint minden egyes fejezet végén összefoglaló kérdések is találhatóak.

1 Mi volt a burzsoázia célja 1948 februárjában, s mire törekedtek ugyanakkor a kommunisták? 2 Miért győzött a nép 1948-ban? 3 Milyen hatással voltak a februári események köztársaságunk további fejlődésére? 4 Mit jelentett a nép februári győzelme s milyen visszhangot keltett a világban?

1. ábra: A *csehszlovák dolgozók 1948-as februári győzelme* című tankönyvi fejezet összefoglaló kérdései (Bartošek 1964, 162)

Az első fejezet az 1945-ös év eseményeivel, köztük a kassai kormányprogrammal és az ország háború utáni újjáépítésével foglalkozott. Emellett értéktételeket mondott Beneš köztársasági elnökről (az 1945–1948 közötti években a személyéről semmi rosszat nem lehetett mondani, megkérdőjelezhetetlen vezetője volt Csehszlovákiának), e tankönyv a burzsoá jelzőként való használatával negatív színben tüntette fel őt: „A köztársaság elnöke Eduard Beneš burzsoá politikus volt.” Pár mondattal később a burzsoá politikusokat a nép megtévesztésével vádolta, és elítélte őket: „A burzsoá politikusok nem hangoztatták nyíltan, hogy a dolgozók követeléseinek teljesítése ellen vannak. A haladás híveinek tüntették fel magukat, s így sok becsületes ember hitt nekik.” (Bartošek 1964, 147)

A témakör második fejezete részletesen foglalkozott az 1946. májusi választásokra való felkészüléssel, megemlíttette, hogy az utcákra választási plakátok kerültek, a sajtóban a pártok élesen bírálták egymást, s a katolikus egyház a kommunisták ellen volt: „A CSKP és az SZLKP ellen irányuló választási hadjáratból a katolikus egyház előljárói is kivették a részüket.” A kommunista párt azonban bizott a győzelemben, melyet a taglétszámának gyors növekedése is alátámasztott. Ezt a tényt a tankönyvi szöveg is kiemelte. A harmadik fejezet a kommunisták harcát részletezi a nemzet megnyeréséért a demokraták ellen.

A témakör negyedik fejezete részletesen összefoglalta a februári napok eseményeit, köztük a dolgozó nép hatalmas február 21-i tüntetését, az üzemi bizottságok február 22-i konferenciáját, s végül a kommunisták győzelmét, melyet Klement Gottwald jelentett be a tömegeknek a prágai Vencel téren. „Örömujjongással fogadták Klement Gottwald érkezését, aki bejelentette a Benešsel folytatott legutóbbi tárgyalások eredményét. A köztársasági elnök kénytelen volt elfogadni a burzsoá miniszterek lemondását, s elfogadni a kommunistáktól javasolt új kormány tagjait.” (Bartošek 1964, 160).

Ezen korszakból az utolsó vizsgált tankönyv a rendszerváltás előtt két évvel jelent meg, a gimnáziumok 3. évfolyama számára készült, s a 20. század eseményeit (a nagy októberi szocialista forradalomtól az 1980-as évekig) foglalja magába. Ösz-

szesen három nagy témakörre (főfejezetre) tagolódik, s emellett számos alfejezetet tartalmaz. A háború utáni Csehszlovák állam sorsát a III. fejezet témakör 6–8. alfejezete részletezi.

A kommunisták hatalomra jutásához vezető utat összesen 13 oldalon közli a tankönyv (a teljes terjedelme 346 oldal), mely három alfejezetet foglal magába. Ezek közül az első (*A csehszlovákiai nemzeti és demokratikus forradalom átnövése szocialista forradalomba*) szól a háború utáni megváltozott politikai helyzetről és az 1946-os választásokról, az azt követő változásokról (Csehországban a kommunisták győztek, Szlovákiában a demokraták), valamint az első kétéves terv elfogadásáról.

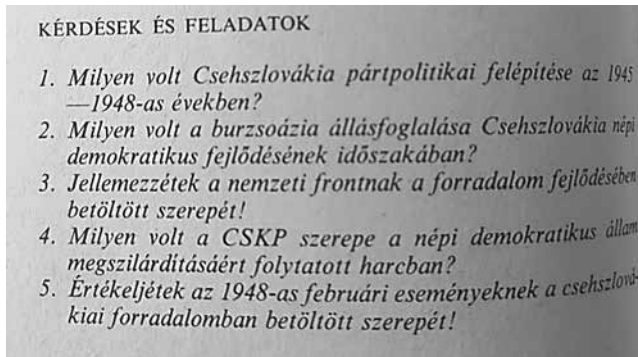
A második fejezetben (*Csehszlovákia Kommunista Pártjának harca a munkásosztály hatalmának a kiszélesítéséért*) a tanulók főként a cseh–szlovák viszonyról, a CSKP és DP ellentétjéről olvashattak, köztük az 1947 őszén lezajlott eseményekkel is megismerkedhettek, miközben természetesen a demokraták mint összeesküvők kerülnek feltüntetésre a szövegben. „[A] társadalmpolitikai válság [...] 1947 őszén azzal érte el a tetőpontját, hogy a Demokrata Párt egyes vezetői kezdtek együttműködni a külföldön lévő ludák csoportokkal, és nyíltan akadályozták a kormányprogram megvalósítását.” (Cambel – Sýkora – Macek – Kamenec 1987, 215)

A harmadik fejezet (*A dolgozó nép 1948 februárjában a CSKP vezetésével elért győzelme*) részletesen foglalkozik a februári napok eseményeivel, melyeket történelmi jelentőségű eseményként tüntetett fel: „Az 1948-as februári események a hatalmi harcot a munkásosztály és a dolgozó parasztság javára döntötték el. Ezzel befejeződött a nemzeti és demokratikus forradalom, s a népi demokratikus állam megkezdte a proletárdiktatúra államának a funkcióját teljesíteni.” (Cambel – Sýkora – Macek – Kamenec 1987, 218) Emellett a tankönyv e fejezete tett említést a május 9-i alkotmányról, valamint az 1948. május 30-i választásról, ami új korszakot nyitott Csehszlovákia történetében. „[A] marxizmus-leninizmus elvei alapján a Szociáldemokrata Pártot egyesítették Csehszlovákia Kommunista Pártjával. Szlovákia Kommunista Pártja Csehszlovákia Kommunista Pártjának részévé vált. Mindezek az intézkedések megerősítették a csehszlovákiai dolgozó nép 1948 februárjában elért eredményeit, és új korszakot nyitottak Csehszlovákia történelmében, a szocializmus építésének korszakát.” (Cambel – Sýkora – Macek – Kamenec 1987, 220)

Ugyan a pártállami ideológia még mindig rányomja a bélyegét a tankönyvre, azonban az előző két tankönyvhöz mérten a legtöbb esetben mérsékeltabb kontextusban fordul elő. Néhány példa: „A kommunisták parlamenti választások során elért győzelme jelentősen megerősítette az országban a munkásosztály helyzetét.” „A választások a burzsoáziát jelentősen megzavarták...” „A burzsoázia akadékoskodása ellenére 1946. október 25-én a kétéves tervet törvénybe iktatták.” „1947 végén a kommunisták a reakcióval vívott harcban nagy győzelmet arattak.” (Cambel – Sýkora – Macek – Kamenec 1987, 211–212, 215). Viszont a februári napok eseményeinek részletezése során már mint a kormány bukásáért és a nyugati hatalom és politika megteremtését pártoló reakcióként kerülnek említésre a három jobboldali párt miniszterei, akik „azért távoztak a kormányból, hogy lehetetlenné

tegyék a kétéves terv teljesítését, megállítsák a forradalmi folyamatot, s Csehszlovákiát politikailag nyugatbarát állammá tegyék.” (Cambel – Sýkora – Macek – Kamenec 1987, 217).

A vizsgált tankönyv minden egyes fejezete végén a tananyagot összefoglaló kérdéseket és feladatokat is találunk. Az elemzett fejezetek kérdései a legtöbb esetben a tankönyv szövegére kérdeznek rá, azonban már bizonyos taxonomizációt is felfedezhetünk az egyes feladatoknál, mely a tanulók számára könnyebbé teszi a tananyag megértését és mélyebb szintű feldolgozását, továbbgondolását is lehetővé teszi, s ezáltal a tanulók munkáltatására is összpontosít. A vizsgált fejezetekben már a „bloomi vezényszavak” (pl. soroljátok fel, jellemezzétek, értékeljétek) is megtalálhatóak, sőt az „értékeljétek” a bloomi taxonómia 6. legmagasabb gondolkodási szintjét foglalja magába.

2. ábra: A dolgozó nép 1948 februárjában a CSKP vezetésével elért győzelme című tankönyvi fejezet összefoglaló kérdései (Cambel – Sýkora – Macek – Kamenec 1987, 220)

Tankönyv (évfolyam, kiadás éve)	A kassai kormány-program	1946-os választások eredményei	DP ellen intézett támadás	1948. február 20 – 25. eseményei
ALI_8. évfolyam_1958	✓	✓	X	✓
ALI_9. évfolyam_1964	✓	✓	✓	✓
GIM_3. évfolyam_1987	✓	✓	✓	✓

1. táblázat: Az egyes témakörök megjelenése a rendszerváltás előtti történelemtankönyvekben⁵

⁵ Az ALI rövidítés az általános iskolák, a GIM pedig a gimnáziumok számára szánt történelemtankönyvet jelöli.

2.2. A témakör megjelenése az 1989-es rendszerváltás utáni tankönyvekben

A rendszerváltás utáni korszak tankönyvei közül elsőként Róbert Letz alternatív tankönyvét vettem a kezembe, amely az alapiskola 8. évfolyama számára készült. A tankönyv összesen 6 fő témakört tartalmaz, melyek közül a negyedik foglalkozik Szlovákia történetével a felújított Csehszlovákiában. A témakör összesen hat fejezetet foglal magába, melyek közül számomra az első kettő volt érdekes, mivel ezen fejezetek szólnak a második világháború utáni évekről és a kommunista hatalomátvételről, összesen 7 oldalon (a tankönyv teljes terjedelme 94 oldal). Minden tankönyvi fejezet elsőként az adott fejezetben található legfontosabb évszámokat, dátumokat s a hozzájuk kapcsolódó eseményt közli kronológiai sorrendben. Emellett érdekes formában tárja az információkat a tanulók elé: minden páros számú oldal tartalmazza a szerzői/leíró szöveget, a páratlan számú oldalak pedig kiegészítő információkat, minilexikont, képeket, forrásokat, kérdéseket és feladatokat tartalmaznak.

A fentebb említett két fejezet közül az első a népi demokrácia építésének a kezdetével (*Začiatky budovania ľudovej demokracie*) foglalkozik, melyben a szlovák állam felszabadításáról, a kassai kormányprogramról és Csehszlovákia felújításáról olvashatnak a tanulók. A fejezet két szöveges forrást közöl: az egyik a kassai kormányprogram szövegéből egy részlet, mely a cseh–szlovák viszonyról és annak rendezéséről szól, a másik forrás pedig a felszabadítási harcokról (Ludvík Svoboda emlékezése a Duklai-hágónál zajló harcokról) szól, kiegészítésként ismertetve a harcokban elesett és megsebesült katonák számát is. „Ebben a nyolcvan napos könyörtelen harcban a cseh és a szlovák katonák bebizonyították, hogy becsületesen és bátran harcoltak a szülőföldjük szabadságáért és méltók a dicső őseikhez. A Kárpátok-beli kemény harcokban elesett 18 000 szovjet és 2 000 cseh és szlovák katona, 60 000 szovjet és 5 000 cseh és szlovák katona pedig megsebesült.” (Letz 1997, 59)

A második fejezet foglalkozik a kommunista hatalomátvétellel (*Komunistický štátny prevrat*). A fejezet elején az 1946. évi választásokról közöl statisztikai forrást⁶, amivel a leíró szövegben is hosszabban foglalkozik, továbbá említi a kommunisták és a Demokrata Párt közti ellentéteket az 1947-es évben (például a Tiso-per felhasználását a DP ellen). A februári napok eseményeit viszonylag röviden – egy bekezdésben – foglalja össze.

A két fejezet összesen 13 képet, 2 térképet és 1 karikatúrát tartalmaz, ezek azonban – sajnálatos módon – csak illusztrációként szerepelnek a tankönyvben. Továbbá találhatunk egy ábrát a kommunista párt és a demokrata párt választási plakátjáról is (3. ábra), de ezek esetében sem tartalmaz a tankönyv hozzáadott pedagógiai értéket, hasznosságot – kérdéseket és feladatokat –, amelyek az aktív tanulói munkán alapulnának.

⁶ Az 1946. májusi választások eredményét oszlopdiagram formájában tartalmazza a tankönyv, azonban a forrás feldolgozásához segítő kérdéseket, feladatokat már nem csatolt. Az Átgondoljuk, megvitatjuk (Premýšľame, diskutujeme) című rész ugyan tartalmaz egy kérdést – Milyenek voltak az 1946-os évi választási eredmények? Miben különböztek Szlovákiában és Csehországban? –, azonban ez a leíró szöveg által is megválaszolható.

3. ábra: A kommunista és a demokrata párt választási plakátjának ábrázolása R. Letz tankönyvében (Letz 1997, 61, 63)

A következő tankönyv, amit áttekintettem, az alapiskolák 9. osztálya számára készült, melyet jelenleg is használnak a közoktatásban, s egyben a szlovák nyelvű tankönyv tükörfordítása. Ez a történelemtankönyv az első világháborútól napjainkig (az 1989. évi rendszerváltás, Szlovákia csatlakozása az EU-hoz) tekinti át a világtörténelem és Csehszlovákia történetének az eseményeit, öt nagy témakörre bontva, melyek közül a IV. témakör 2. fejezete (*Visszatérés a felújított köztársaságba*) és 3. fejezete (*Sztálin árnyékában*) foglalkozik az általam is vizsgált tematikus egységekkel. E két fejezet összesen 4 oldalt tesz ki a tankönyv teljes terjedelméből (128 oldal összesen).

A *Visszatérés a felújított köztársaságba* című fejezet szerzői szövege további három alfejezetet (címet) foglal magába, melyek közül az elsőben Szlovákia német megszállás alóli felszabadításával, a másodikban a határok megújításával, a harmadikban pedig a politikai élettel foglalkozik, melyben említésre került a kassai kormányprogram is. „Áprilisban az új kormány közzétette az új programját, amely a kihirdetés helyszíne alapján a Kassai Kormányprogram nevet kapta. A programot Moszkvával egyeztették. Ennek alapján kezdődött az állam megújítása a felszabadult területen.” (Kratochvíl – Kováč – Kamenec – Tkadlečková 2019, 88) Itt a tankönyv utal a kettes forrásra, ami a kassai kormányprogramból származó részlet. A tankönyv e fejezete összesen 12 ábrát tartalmaz, azonban ezek közül egyhez sem tartoznak kérdések/feladatok. Amit e tankönyvi fejezet pozitívumaként ki lehet emelni, azok a tananyag végén található kérdések és feladatok, ugyanis az itt található négy kérdés közül három a tanulók foglalkozását, kutatását, önálló „történelmi munkáját” ösztönzi.

Keressük, rendszerezjük, ismételjük

1. Állapítsátok meg, mikor szabadult fel a városotok, falvatok, járásotok.
2. Vannak-e a lakóhelyetek közelében háborús sírok?
3. Hogyan akarta rendezni a Kassai Kormányprogram a szlovákok és csehek viszonyát?
4. Milyen sorsra jutott a közeletekben levő kastély, vár és annak tulajdonosa Szlovákia felszabadítása közben?

4. ábra: A *Visszatérés a felújított köztársaságba* című fejezet kérdései/feladatai (Kratochvíl – Kováč – Kamenec – Tkadlečková 2019, 89)

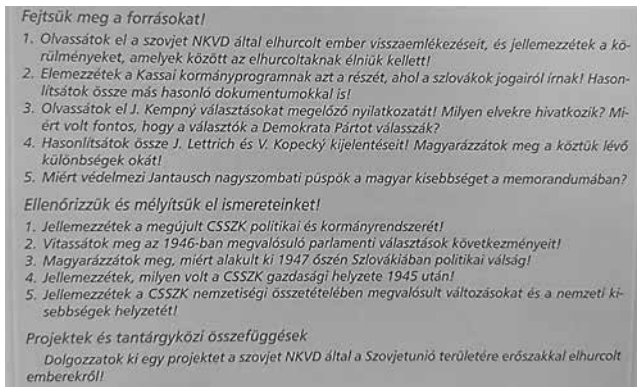
A *Sztálin árnyékában* című tankönyvi fejezet leíró szövege szintén három alfejezetre tagolódik, melyek közül az elsőben kerülnek említésre a németek és a magyarok elleni intézkedések, amelyekkel jelen tanulmányomban nem foglalkozom. A következő alfejezet az 1946-os választásokkal foglalkozik, a harmadik pedig a totalitárius rendszer bevezetésével. Ebben a részben kerül említésre a Demokrata Párt elleni tevékenysége a Szlovákia Kommunista Pártjának (SZLKP), melyet a második forrás is alátámaszt, mely az SZLKP titkos irataiból származik: „A kommunista párt vezetősége pontos tervet dolgozott ki a Demokrata Párt szétverésére és a hatalom megszerzésére. A Demokrata Pártra minden áron rá kell bizonyítanunk az államellenes tevékenységet, és ennek alapján fel kell oszlatnunk.” (Kratochvíl – Kováč – Kamenec – Tkadlečková 2019, 91) A februári napok eseményeit külön-külön nem részletezi a tankönyv, sőt egyetlen teljes dátumot sem említenek a szerzők. „A csehországi és szlovákiai nem kommunista pártok 1948 februárjában próbálták meggátolni a kommunisták szándékát az abszolút hatalom megszerzésére. Miniszterei lemondtak, abban bízva, hogy E. Beneš köztársasági elnök új kormányt nevez ki, és segít megszilárdítani a demokratikus rendszert a CSSZK-ban. Ezek a remények azonban nem teljesültek. A kommunisták ígéretekkel, fenyegetéssel és tömegtüntetések segítségével bevezették az új totalitárius rendszert, amelyet népi demokráciának neveztek. Ez azonban totalitárius rendszer volt, szovjet minta alapján.” (Kratochvíl – Kováč – Kamenec – Tkadlečková 2019, 90) A tankönyv e fejezete két minieletrajzot – Klement Gottwald és Jozef Lettrich –, valamint 7 ábrát tartalmaz, melyek mind illusztrációként jelennek meg. Emellett közli a Demokrata Párt egyik választási plakátját, valamint az 1946. májusi választások eredményeit is, de ezek sem tartalmazzak a feldolgozást segítő kérdéseket, feladatokat. A lecke

végén található kérdések és feladatok ennél a tankönyvi fejezetnél elsősorban a szerzői szövegre és a leírtak megértésére összpontosítanak.

A következő két történelemtankönyv, amelyet áttekintettem, a gimnázium harmadik osztálya számára készült. Elsőként a magyar nyelvű tankönyvet elemeztem. Ez a történelemtankönyv összesen 10 nagy témakört tartalmaz – az első világháborútól az önálló szlovák állam létrejöttéig foglalja magába az egyes eseményeket, a világtörténelem és a nemzeti történelem (Csehszlovákia története) momentumait. Ezek közül a VIII. témakör – *Szlovákia a kommunista Csehszlovákiában* – első fejezete (*Átmeneti időszak*) foglalkozik az általam vizsgált témakörökkel. E fejezet összesen 8 oldalt foglal magába (a tankönyv teljes terjedelme 287 oldal). A fejezet elején egy összefoglaló kronológiai táblázatot találhatunk, amely a fontosabb dátumokat és eseményeket összegzi. A szerzői szöveg hét alfejezetre oszlik, s 9 ábrát tartalmaz, melyek csak illusztrációként jelennek meg. Bár e fejezet minieletrajzot nem tartalmaz, a fejezet végén egy minilexikon – szótár a történelmi szakkifejezésekkel – található.

Az első fejezet az ország felszabadításával, a müncheni egyezmény előtti határok szerinti felújításával, az új rendszer bevezetésével és a kassai kormányprogrammal foglalkozik. „A CSSZK elrendezéséről a politikai pártok külföldi számkivetettségben élő képviselői döntöttek az 1945 márciusában megtartott moszkvai tárgyalásokon. A döntő szó a kommunistáké volt, akik egy győztes nagyhatalomra, a Szovjetunióra támaszkodtak. Az ő javaslatuk alapján dolgozták ki a kormányprogramot, amelyet 1945. április 5-én fogadtak el Kassán.” (Letz – Tonková – Bocková 2014, 206) A harmadik alfejezet foglalkozik az 1946. évi választásokkal, bemutatja mind a négy szlovákiai pártot, valamint a választások eredményét is közli, s arra is próbál magyarázatot adni, hogy miért a demokraták nyerhették meg a választásokat Szlovákiában. „Szlovákiában azért győztek a demokraták, mert a választók egy olyan pártnak tartották, amely a szlovák politika hagyományos irányvonalát képviseli, s egyesíti a keresztény, a demokrata, a társadalmi-szociális és a nemzeti elemeket. A választások során a szlovákok többsége elutasította a kommunisták által propagált szocialista társadalom vízióját. Csehországban a kommunisták választási sikerének az volt az oka, hogy a CSKP az ottani iparvidékeken hagyományosan szélesebb bázissal rendelkezett a munkásság körében.” (Letz – Tonková – Bocková 2014, 208) A következő alfejezet a Demokrata Párt elleni fellépést részletezi (J. Tiso pere, az Állambiztonsági Hivatal koholt vádjai, a Megbizottak Testületének átalakítása). A tankönyv következő alfejezete taglalja a kommunista államfordulat eseményeit.

A tankönyvi lecke végén különböző forrásokból látunk szemelvényeket, köztük az NKVD által elhurcoltak visszaemlékezései, a kassai kormányprogram VI. cikke, Ján Kempnýnek, a DP főtitkárának a választások előtti cikke a *Čas* című lapban, Jozef Lettrich és Václav Kopecký nyilatkozata a választások után, Pavol Jantausch katolikus püspök memoranduma a magyar kisebbség Csehországba történő kényszerű kitelepítéséről. Ezt követik a tankönyvben azok a konkrét kérdések és feladatok, amelyek a források feldolgozását segítik elő, melyek a bloomi taxinómia 4. szintjét (az elemzés szintje) várják el a tanulóktól.

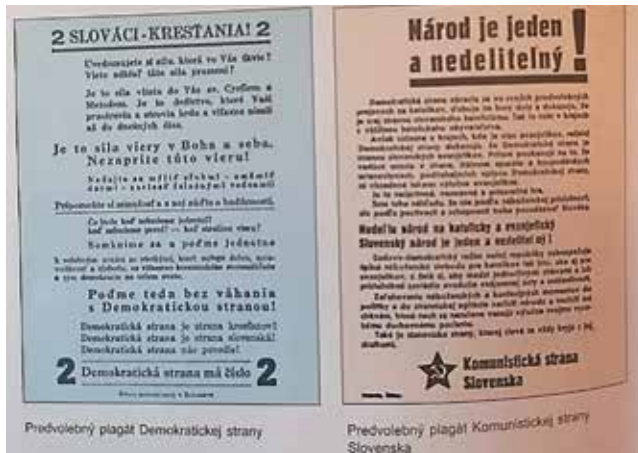

5. ábra: Az *Átmeneti időszak* című tankönyvi fejezet összefoglaló kérdései és feladatai (Letz – Tonková – Bocková 2014, 212)

Az utolsó, általam vizsgált történelemtankönyv a szlovák tanítási nyelvű gimnáziumok 3. osztálya számára készült, s Csehszlovákia történetével foglalkozik az első világháborútól az önálló Szlovák Köztársaság létrejöttéig, melyet az alcímében is kifejezett (*Národné dejiny*). A tankönyv összesen 6 nagy témakörre bontva tárgyalja a (cseh)szlovák nemzeti történelem eseményeit, melyek közül a negyedik foglalkozik Csehszlovákia második világháborút követő időszakával. Az általam vizsgált tematika a tankönyv terjedelmének 12 oldalát teszi ki (összesen 191 oldal). A tankönyv minden fejezete elején egy összefoglaló kronológiai táblázatot találhatunk, amely a fontosabb dátumokat és eseményeket sorolja fel.

Az általam vizsgált témákat a *Szlovákia történelmi választút előtt (Slovensko na dejinnej križovatke)* tankönyvi fejezet és *A kommunista párt kormánya (Vláda komunistickéj strany)* című fejezet első alfejezete taglalja. A *Slovensko na dejinnej križovatke* című fejezet a magyar nyelvű gimnáziumi tankönyvhöz hasonlóan 7 alfejezetre tagolódik, s hasonló eloszlásban tárgyalja az eseményeket. Az első fejezete Szlovákia helyzetével foglalkozik a felújított államban, melyben említésre kerül az ország új határainak kialakulása, valamint a kassai kormányprogram is. „A kormányprogram kifejezte a Vörös Hadsereg támogatásának az igényét, betiltotta a jobboldali pártok felújítását, mint Szlovákiában a HSLS. Tiltva volt minden olyan szervezet és egyesület, amelyek ellentétet képviseltek a Szlovák Köztársaság rendszere ellen.” (Bartlová – Letz 2008, 115) Emellett említi a német és magyar kisebbség kitelepítését, a rendkívüli (retribúciós) népbíróságokat, a földreformot és az államosítást. A következő alfejezet foglalkozott a politikai rendszerrel.

A harmadik alfejezetben kerül említésre az 1946-os választás s a választások előzményei, köztük az áprilisi egyezmény is. Itt a tankönyv – viszonylag olvasható verzióban – illusztrációként megjeleníti a Demokrata Párt és Szlovákia Kommunista Pártjának a választási plakátját. A fejezet végén található kérdések és feladatok részénél a 2. feladat ezekhez a plakátokhoz kapcsolódik (*Hasonlítsátok össze a DP és az SZLKP választási plakátját. Miben egyeznek meg és miben különböznek?*), így ezek a plakátok egyúttal történelmi forrásfeldolgozás tárgyává válhatnak.

6. ábra: A Bartlová – Letz szerzőpáros gimnáziumok számára készült történelemtankönyvében szereplő 1946-os választási plakátok (Bartlová – Letz 2008, 118)

A következő alfejezet (*Strata zvyšku slovenskej suverenity*) foglalkozik a szlovák nemzeti szervek leépítésével, a három prágai egyezményrel, melyeknek nagy jelentőséget tulajdonítottak a szerzők, ugyanis mindhárom egyezményről külön-külön, keletkezési időpontjuknak a pontos feltüntetésével írtak. Az ezt követő alfejezet szól a Demokrata Párt elleni fellépésről.

A magyar nyelvű gimnáziumi tankönyv felépítéséhez hasonlóan a tankönyvi lecke végén különböző forrásokból látunk szemelvényeket (bár a magyar nyelvű tankönyv nem egy az egyben tükörfordítása a szlovák nyelvű tankönyvnek). Ezek: Edvard Beneš és a szovjet külügyminiszter 1943. decemberi tanácskozása, a kassai kormányprogram VI. cikkelyéből egy részlet, az áprilisi egyezmény részlete, Ján Kempnýnek, a DP főtitkárának a választások előtti cikke a Čas című lapban, Václav Kopecký nyilatkozata a választások után, Pavol Jantausch katolikus püspök memoranduma a magyar kisebbség Csehországba történő kényszerű kitelepítéséről.

A következő tankönyvi fejezet (*Vláda komunistickej strany*) első fejezete foglalkozik a kommunista hatalomátvétellel. A februári napok eseményeit viszonylag röviden foglalja össze, s megemlíti az új alkotmányt és az 1948. május 30-i választásokat is. „A május 30-i parlamenti választások már nem voltak szabadok. A választók csak arról dönthettek, hogy megszavazzák a Nemzeti Front egységes listáját, melyet a kommunista párt állított össze, vagy fehér lapot dobnak az urnába. A németeknek, magyaroknak és a politikai foglyoknak nem volt választási joga...” (Bartlová – Letz 2008, 126)

Tankönyv (évfolyam, kiadás éve)	A kassai kormány- program	1946-os választások eredményei	DP ellen intézett támadás	1948. február 20 - 25. eseményei
ALI_SK_8. évfolyam_1997	✓	✓	✓	✓
ALI_9. évfolyam_2019	✓	✓	✓	X
GIM_3. évfolyam_2014	✓	✓	✓	✓
GIM_SK_3. évfolyam_2008	✓	✓	✓	✓

2. táblázat: Az egyes témakörök megjelenése a napjainkban használatos történelemtankönyvekben⁷

Mivel a jelenlegi munkámban nem volt módom, hogy az egyes tankönyveket didaktikai szempontból is mélyebb elemzés alá vessem, így egy táblázatban összegeztem az egyes történelemtankönyvek (vizsgált fejezetének) didaktikai apparátusa egységeinek a megjelenését.⁸

Tankönyv (évfolyam, kiadás éve)	Leíró/ szerzői szöveg	Kép, mint illusztráció	Források (szöveg, kép, statisztikai)	Mini- letrajz, minilexikon	Kérdések és feladatok
ALI_8. évfolyam_1958	✓	X	X	X	X
ALI_9. évfolyam_1964	✓	✓	X	X	✓
GIM_3. évfolyam_1987	✓	✓	X	X	✓
ALI_SK_8. évfolyam_1997	✓	✓	✓	✓	✓
ALI_9. évfolyam_2019	✓	✓	✓	✓	✓
GIM_3. évfolyam_2014	✓	✓	✓	✓	✓
GIM_SK_3. évfolyam_2008	✓	✓	✓	✓	✓

⁷ Az ALI rövidítés az általános iskolák, a GIM pedig a gimnáziumok számára szánt történelemtankönyvet jelöli.

⁸ A táblázatban a tankönyvek kódolva szerepelnek, az alapján, hogy az alapiskolák vagy a gimnáziumok számára készültek-e, valamint a kiadási év alapján, aminek a segítségével az irodalomjegyzékben feloldásra kerültek. Az ALI rövidítés az általános iskolák, a GIM pedig a gimnáziumok számára szánt történelemtankönyvet jelöli.

Összegzés

Ezen tanulmányom elején Csehszlovákia második világháborút követő történetével – a kommunista párt útjával a hatalomátvételig és a kommunista hatalomátvétellel – foglalkoztam, melyet követően azt vizsgáltam, hogyan jelentek meg e témakörök az alapiskolák, illetve a gimnáziumok számára készült történelemtankönyvekben. A vizsgálat során áttekintett történelemtankönyvek közé mind a szocializmus időszakából – a pártállami évekből –, mind a napjainkban használatos történelemtankönyvek közül válogattam. Elsősorban tartalmi szempontból vizsgáltam a tankönyvek témakörre vonatkozó fejezetét/fejezeteit, s ahol szükségesnek éreztem, ott rövid kitekintést tettem a tankönyvek pedagógiai hasznosságát szolgáló didaktikai apparátus vizsgálatára.

A vizsgálat során az első hipotézisem (H_1 : A kommunista fordulathoz időben közeli és az ún. sztálinizmus időszakában – 1950-es évek és '60-as évek eleje – kiadott történelemtankönyvekben erőteljesebb lesz a marxista-leninista ideológia) igaznak bizonyult. Az ebből az időszakból származó történelemtankönyvekben (Sosik – Stračár – Kopáč – Kropilák – Teichová 1958; Bartošek 1964; Cambel – Sýkora – Macek – Kamenec 1987) mind megtalálhatók voltak a korabeli ideológiára utaló kifejezések a tankönyvek lapain, amit az elemzésem során a tankönyvek leíró szövegeiből származó idézetekkel is próbáltam alátámasztani.

A második feltételezésem ezzel összefüggően (H_2 : A rendszerváltás éveiehez közeledve ez az ideológia kevésbé lesz erőteljes) kevésbé bizonyult helytállóknak, ugyanis még az 1987. évi tankönyvben is előfordultak ideológiai utalások.

A harmadik előfeltevés (s egyúttal kutatási kérdésem) a korszerű történelemoktatás követelményeire irányult: minél több és változatos forrás szerepeljen a történelemtankönyv lapjain. Ezen állítást a rendszerváltás utáni korszakból származó és a napjainkban is használt történelemtankönyvek teljesítik, elsősorban a szöveges források terén. A tankönyvben szereplő képek esetében szintén helytállóknak bizonyult az a sejtésem, hogy a képek inkább mint illusztrációk szerepelnek a történelemtankönyvekben.

A történelemtankönyvek tartalmi vizsgálatán túl próbáltam figyelmet szentelni a tankönyvek didaktikai apparátusának, elsősorban a tankönyvben szereplő kérdéseknek és feladatoknak. E tekintetben megállapítható, hogy az 1958-ból származó tankönyv még nem, a későbbi tankönyvek már tartalmazznak a tananyag megértését és értelmezését segítő kérdéseket, s napjaink tankönyvei – igaz, elenyésző számban – viszont már tartalmazznak olyan feladatokat is, amelyek a tanulók aktív, önálló munkáján alapulnak.

Elemzett tankönyvek (kiadási sorrendben)

Sosik, Alois – Stračár, Emil – Kopáč, Jaroslav – Kropilák, Miroslav – Teichová, Alice (1958): *Történelem – tanulmányi szöveg a csehszlovákiai, általános műveltséget nyújtó magyar tannyelvű iskolák 8. évfolyama számára*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Bartošek, Karel (1964): *Történelem a kilencéves alapiskolák 9. évfolyama számára*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Cambel, Samuel – Sýkora, Jaroslav – Macek, Zdeněk – Kamenec, Ivan (1987): *Történelem a gimnázium 3. osztálya számára*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Letz, Róbert (1997): *Slovensko v 20. storočí. Dejepis pre 8. ročník základných škôl*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Bartlová, Alena – Letz, Róbert (2008): *Dejepis pre 3. ročník gymnázií. Národné dejiny*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Letz, Róbert – Tonková, Mária – Bocková, Anna (2014): *Történelem a gimnázium és középiskolák 3. osztálya számára*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Kratochvíl, Viliam – Kováč, Dušan – Kamenec, Ivan – Tkadlečková, Herta (2019): *Történelem az alapiskola 9. osztálya és a nyolcosztályos gimnázium 4. osztálya számára*. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana.

Irodalom

Barnovský, Michal (1998): Prvé voľby v totalitnom režime 30. mája 1948. In: Barnovský, Michal – Ivaničková, Edita: *Prvé povojnové voľby v strednej a juhovýchodnej Európe*. Bratislava: VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 170–182.

Bencsik Péter (2016): *Csehszlovákia története dokumentumokban*. Budapest: Napvilág Kiadó.

Chytilík, Roman – Šedo, Jakub – Lebeda, Tomáš – Čaloud, Dalibor (2009): *Volební systémy*. Praha: Portál.

F. Dárdai Ágnes (1996): Tankönyvelemzési modellek a nemzetközi tankönyvkutatásban. *Iskolakultúra*, 1996/4. szám, 44–53.

Gózsy Zoltán – Dévényi Anna (2014): Szempontok a történelemtankönyvek dekódolásához. In: Csóka-Jaksa Helga – Schmelczér-Pohánka Éva – Szeberényi Gábor (szerk.): *Pedagógia – oktatás – könyvtár. Ünnepi tanulmányok F. Dárdai Ágnes tiszteletére*. Pécs: PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, 145–166.

Hlavová, Viera (1998): Parlamentné voľby na Slovensku v roku 1946. In: Barnovský, Michal – Ivaničková, Edita: *Prvé povojnové voľby v strednej a juhovýchodnej Európe*. Bratislava: VEDA Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied, 79–88.

Kováč, Dušan (2011): *Szlovákia története*. Pozsony: Kalligram.

Letz, Róbert (2021): *Slovenské dejiny VI. 1945–1992*. Bratislava: Literárne informačné centrum.

Németh István (2005): *20. századi egyetemes történet. I. Európa*. Budapest: Osiris Kiadó.

Pernes, Jiří (2018): A csehszlovák társadalom és az 1948. februári fordulat. In: Mitrovits Miklós (szerk.): *Sztálin árnyékában. A szovjet modell exportja Kelet-Közép-Európában*. Budapest: Országház Könyvkiadó, 201–218.

Szarka László (2005): *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944–1949*. Komárom: MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kecskés László Társaság.

Vajda Barnabás (2018): *Bevezetés a történelemdidaktikába és történelemmethodikába*. Komárom: Selye János Egyetem.